

У методиці навчання увага звертається на використання активних методів навчання, підвищення наукового-теоретичного та методичного рівня вчителів, подолання формалізму у вивченні географії. Остаточо формується зміст і структура шкільної географічної освіти радянського зразка. Видаються нові навчальні плани і програми, які сприяють створенню нових підручників (автори М. Скаткін, Заславський, П. Счастнєв, К. Строев, І. Мамаєв, М. Ляліков). Значна увага приділяється охороні природи, тому екологічні проблеми додаються до змісту всіх шкільних географічних курсів.

Проте цей етап характеризується поступовим зростанням політизації змісту шкільної географічної освіти. Програми та підручники того часу відрізняються ідеологічними ярликами і стереотипами. Зростає тенденція до їх перевантаження цифрами і статистичними оглядами галузей господарства, зменшення ролі фізичної географії.

Отже, викладання географії за новими навчальними програмами сприяло удосконаленню географічного змісту, покращенню навчально-методичного забезпечення дисципліни. На нашу думку, ретроспективний аналіз розвитку географічної освіти допомагає зважено підходити до сучасних тенденцій шкільної освіти.

Л і т е р а т у р а :

1. Географія в школі: Методичний збірник. – Випуск II. – К.: Рад. школа, 1950. – 24 с.
2. *Ляликов Н. И.* Экономическая география СССР. Учебник для 9-го класса средней школы. – М.: Учпедгиз, 1957. – 341 с.
3. *Мамаев И. И.* Экономическая география зарубежных стран. Учебник для 8 класса средней школы / Под ред. Кутафьева. Изд. 2-е. – М.: Учпедгиз, 1957. – 167 с.
4. Програми початкової школи. – Київ: Радянська школа, 1945. – 152 с.
5. Програми середньої школи. Географія / Під ред. Токаревського. – К.: Рад. школа, 1954. – 80 с.

Алєйкіна В. В.

ВАСИЛЬ БІДНОВ (1874 – 1935) ЯК ІСТОРИК ОСВІТИ

А н н о т а ц и я

В статтє рассматриваются основные направления деятельности В. А. Беднова как историка образования. Анализируются историко-педагогические работы ученого и обосновывается их значение для современности.

Актуальність проблеми. Прогресивний розвиток сучасної педагогіки неможливий без осмислення і усвідомлення досвіду минулого. В історичному процесі існують постійно діючі фактори, які не просто пов'язують минуле з сьогоденням, але й значною мірою детермінують сучасність історією. Найважливішими умовами пізнання педагогічної істини є об'єктивна оцінка історичної реальності, нерозривний зв'язок історії педагогіки з сучасністю, виявлення прогностичного значення історико-педагогічних ідей і явищ.

Нині, коли українська школа проходить період реформування, питання, що стосуються історії розвитку освіти, набувають особливого значення. Для збереження самобутності нації, зміцнення національної самосвідомості, підняття престижності української освіти суспільство не може ігнорувати той досвід, що накопичувався віками, виборюючи право на існування української національної школи.

Історія освіти і педагогічної думки України не тільки сприяє розширенню педагогічного світогляду, а й допомагає виробленню творчого критичного ставлення до минулого. Осмислення прогресивних ідей минулого з погляду сьогодення є необхідною передумовою всебічного розуміння дослідниками нових проблем, що постали перед педагогічною наукою і практикою у зв'язку зі створенням національної системи освіти [19].

Великою мірою вирішенню цього питання сприяють праці видатних педагогів минулого, які прагнули об'єктивно відтворити історію розвитку освіти в Україні від найдавніших часів.

Ступінь наукової розробки теми.

В процесі дослідження історико-педагогічного доробку В. О. Біднова важливі відомості нами були почерпнуті з праць Д. Дорошенка [16], С. Наріжного [17,18], Н. Полонської-Василенко [20], С. Русової [22], С. Сірополка [25], Є. Чикаленка [28]. Також важливе значення мали спогади В. Прокоповича [21], С. Саковича [23], Г. Чикаленко-Келлер [29]. Життєвий шлях, громадсько-політична та наукова діяльність Василя Олексійовича Біднова висвітлюється в працях сучасних істориків – С. Абросимової [1], Ю. Мицика [1], І. Саламахи [24], В. Ульяновського [26], М. Чабана [27], О. Школьника [30] та інших.

Аналіз вищезазначених праць дає підставу для висновку, що більшість авторів досліджували діяльність В. О. Біднова як історика, педагога загалом, охоплюючи всі напрямки. Проте немає ґрунтовних досліджень, в яких би висвітлювався доробок Василя Олексійовича як історика освіти.

Об'єкт дослідження – історико-педагогічна спадщина українських вчених кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Предмет дослідження – доробок В. О. Біднова як історика освіти.

Мета дослідження полягає у всебічному вивченні доробку В. О. Біднова як історика освіти.

Завдання дослідження:

– всебічно дослідити основні напрямки діяльності В. О. Біднова як історика освіти;

– проаналізувати історико-педагогічні праці вченого і показати їх значення для сучасності.

Професор Василь Олексійович Біднов (1874 – 1935) – визначний учений-історик, освітній та громадський діяч, автор понад 180 праць з освіти та культури, історії України, історії церкви та запорізького козацтва, історіографії тощо [6].

Знайомство з науковою спадщиною В. О. Біднова переконує нас в тому, що він не тільки визначний український педагог, але й історик освіти. Завдяки працям В. О. Біднова та істориків освіти його покоління ми маємо можливість краще зрозуміти тернистий шлях української освіти. Історичний аналіз став засобом, за допомогою якого можна правильно оцінити минуле, орієнтуватися в сьогоденнішому і передбачити майбутнє. В. О. Біднов належав до досить-таки непересічних для свого часу типу вчених, які пронесли через все своє життя ідеали добра, справедливості, гідності тощо.

Не просто аматор, але й знавець наукової спадщини Б. Грінченка, М. Грушевського, О. Кониського, І. Котляревського, М. Костомарова, О. Русова, Г. Сковороди та інших видатних вчених, педагогів, письменників; знавець історії діяльності Київської духовної академії, братських шкіл на Україні, історії створення та діяльності українського університету в Кам'янці-Подільському, Катеринославської “Просвіти” тощо.

Василь Олексійович ніколи не хвалився своїми знаннями та ерудицією, але навколо нього завжди існувала аура людини найвищого рівня інтелекту, порядності й совісті. В його присутності затихали конфлікти й дріб'язкові інтриги, люди прагнули показати себе з найкращого боку.

В. Прокопович справедливо підкреслював, що Василь Олексійович „мав надзвичайну ерудицію і відрізнявся неабиякою пам'яттю. Це була жива бібліографія історична. І своїми знаннями широкими з тієї сфери він охоче ділився з усіма, хто до нього звертався за порадою, вказівкою. Він завжди з великою готовністю діставав, коли міг, для кого потрібну книжку рідку, не вагаючись позичав її товаришам. Зробити послугу таку було йому приємністю. Треба було пильно написати яку статтю, зібрати матеріал для якоїсь записки чи скласти її, Василь Олексійович з великою пильністю залюбки робив це, коли до нього вдавалися за поміччю, і робив її негайно, не зволікаючи, не відкладаючи” [21, С. 5].

Слід відзначити, що в той час, коли Василь Олексійович друкував свої праці, історія освіти в Україні не могла похвалитися значною кількістю наукових розвідок. Переважно серед таких робіт, в яких висвітлювався стан освіти в поодиноких українських землях, або певної доби, або такі, що стосувалися якогось освітнього діяча чи історії окремої освітньої установи. На той час найповнішою й науково розробленою історією освіти в Україні була інформація, подана Михайлом Грушевським в класичній роботі “Історія України-Руси”. Були й інші роботи, але в них матеріал з історії освіти подавався, на жаль, в тенденційному освітленні.

Сам Василь Олексійович підкреслював: “Історія шкільництва на Україні ускладнена тим, що різні держави, окупуєючи частини України, накидали цим частинам свою систему шкільництва, яка, схрещуючись з місцевою традицією або натикаючись на опір українського народу, часом набирала своєрідного забарвлення. Тому дуже важко подати історію освіти на Україні для всіх частин і всіх епох, і такої історії, власне, українська педагогічна наука ще не має... Історія українського шкільництва здебільшого опрацьовує часткові проблеми і ще не спромоглася на синтезу. Особливо мало опрацьована історія метод навчання, дарма що українська школа мала таких видатних педагогів, як К. Ушинський, Б. Грінченко, В. Дурдуківський, Г. Шерстюк, О. Макарушка, О. Терлецький, М. Галушинський і багато інших” [13, С. 917].

Праці Василя Олексійовича стали однією з перших спроб подати українському читачеві стислий огляд історії освіти в Україні від найдавніших часів. Заслугою В. О. Біднова стало те, що він ґрунтовно і всебічно висвітлював в своїх працях розвиток тих чинників, завдяки яким поширювалася освіта в Україні, з’ясував ті умови, що сприяли чи, навпаки, заважали розвиткові української освітньої справи, розкривав її еволюцію у зв’язку з соціальними, політичними, економічними змінами в житті українського народу.

Зокрема, він відзначив: “Минуле українського народу, історія України, завдяки попереднім несприятливим умовам політичного та громадського життя, а разом з тим і постановці шкільної справи в бувшій Російській імперії, є предметом невідомим, не тільки для широкого громадянства, а й для більшості нашого учительства. Російська школа не рахувалася з інтересами українського народу і дбала тільки про те, аби його сини та дочки забули про свій рідний край, його долю та батьківську мову, і тому вони більш-менш гаразд засвоювали чужу історію, чуже письменство й не свою мову, всього ж свого цуралися та зневажали його. Це дуже шкодило нашій справі, бо одбирало од нас значну частину інтелігентних сил, котрі переходили до ворожого табору і, не вважаючи на українське походження, заважали нашому національному рухові” [15, С. 3].

В 1904 р. окремими виданнями з'являється ряд праць В. О. Біднова, присвячених історії Катеринославської духовної семінарії [2-5]. Вищезазначені роботи вже тоді продемонстрували основні якості Василя Олексійовича як історика освіти: чудове знання предмету, вміння виділити головне в проблемі, бережливе відношення до фактів і чудовий літературний стиль.

Першою була невеличка брошура на 11 сторінок під назвою “Материалы для истории Екатеринославской духовной семинарии. Образцы ученических сочинений 1830 г.” [3]. В цій брошурі надруковано два примірники творів колишніх учнів Катеринославської духовної семінарії, написаних віршами. Ці твори В. О. Біднов знайшов у рукописному збірнику бібліотеки семінарії. Перед текстом учнівських творів Василь Олексійович написав вступ, де повідомив цікаві біографічні свідчення про вихованців Київської духовної академії, які вступили до неї після закінчення Катеринославської семінарії.

Наступною роботою В. О. Біднова, присвяченою ювілейній даті місцевої семінарії, була стаття “Столетний юбилей существования архиерейского дома и семинарии в Екатеринославе” (1804 – 1904 гг.) [5]. В ній подається конспективний огляд історії Катеринославської єпархії і семінарії за минуле століття. А вже працю “Краткие исторические сведения об Екатеринославской духовной семинарии” вчений виконав за дорученням правління Катеринославської семінарії. Надрукована вона окремою книгою (95 сторінок). В ній автор ґрунтовно висвітлив перший період історії Катеринославської духовної семінарії як найменш вивчений і розроблений в літературі [2].

У тому ж 1904 р. вийшла книга “Столетний юбилей Екатеринославской духовной семинарии (1804 – 1904)” [4], в якій автор синтезував матеріал вищезазначених робіт і виділив найголовніші етапи роботи Катеринославської семінарії. Семінарська влада в особі єпископа була дуже задоволена роботою В. Біднова у цьому напрямі. Відзначено широку ерудицію та гарну освідомленість автора в друкованій та рукописній літературі з цього питання.

В. О. Біднов відзначив, що: “Катеринославська семінарія, як навчально-просвітницький заклад, дійсно мала надзвичайно важливе значення в духовному житті нашого краю, особливо на перших етапах його громадянського й культурного розвитку. Ґрунтовне й всебічне знайомство з минулим нашої семінарії, знайомство, яке ґрунтується на вивченні архівних даних і вже надрукованого матеріалу, особливо праць тих, хто навчався в ній і біографічних свідчень про них, – дає можливість з'ясувати просвітницьку роль цього навчального закладу в історії не лише Катеринославської єпархії, але й усього Півдня Росії” [4, С. 5].

Важливість написання даних робіт педагог обґрунтовував таким чином: “Матеріали, які друкуються цікаві не лише тим, що знайомлять нас з історією місцевої

семінарії. Вони проливають світло на минуле деяких, нині вже не існуючих навчальних закладів і загалом просвіти Півдня Росії; повідомляють, хоча й короткі, обмежені, але дуже цікаві свідчення з минулого Катеринославської губернії” [4, С. 6].

Поява цих публікацій не була випадковою. У другій половині XIX ст. інтерес до історії вітчизняної освіти був дуже значний і будь-який видатний вчений обов’язково звертався до історії освіти, вважаючи її тим інструментом, який дозволяє багато чого переоцінити і прославити вітчизняну науку. Виходячи з того, що Василь Олексійович постійно займався педагогічною діяльністю, він чудово знав не лише філософську, богословську, педагогічну, а й історико-педагогічну літературу.

В. О. Біднов, який стежив за тим, як розвивалася освіта, особливо аналізував становлення вітчизняної освіти.

Великий інтерес викликають роботи В. О. Біднова написані ним під час перебування ним у Кам’янці-Подільському в 1918 – 1920 рр., де вчений обіймав посаду декана богословського факультету Кам’янець-Подільського університету.

Перша стаття з’явилася в газеті “Свято Поділля”: “Освіта на Україні” [8]. І в тому ж 1918 р. в газеті “Життя Поділля” вийшла його друга робота “Українська школа” [12]. В них стисло подається історія освіти на Україні з часів Київської Русі, доводиться важливість використання набутого протягом багатьох століть досвіду українського народу в галузі освіти.

Так, в роботі “Українська школа” автор зупинився на історії розвитку української школи і довів, наскільки ефективно вона працювала в давні часи, і як цього досвіду не вистачало в перші роки революції.

Василь Олексійович вірив у світле майбутнє української школи, в те, що вона зуміє подолати усі труднощі, які заважають її нормальному розвитку. Зокрема, він відзначав: “Український народ цілими віками страждав, терпів гніт та утиски, терпить і його школа всякі шкоди! Як цей гніт не задавив його, так й ці шкоди не задушуть новонародженої української школи, вона буде рости, розвиватися і доведе, що вона корисна для нашого народу. Треба тільки поставити її в нормальні умови” [12].

Заслуговує також на увагу робота Василя Біднова, написана через десять років після відкриття Кам’янець-Подільського університету “Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам’янець-Подільському” [11]. Ці спогади були написані у зв’язку з 10-літтям заснування університету і містять в собі фактичні дані про заснування, відкриття, перші роки діяльності, склад Університету, про діячів цього навчального закладу, про особистий внесок Івана Огієнка.

Всі ці історико-педагогічні праці остаточно визначили стиль В. О. Біднова як історика освіти. Безумовно, вченому було незвично переключитися на проблематику, яка має свою специфіку і свої традиції. Однак Василь Олексійович не тільки засвоїв нову ділянку для прикладання своїх сил, а й вніс до неї лише йому властиве поєднання

блискучого володіння фактами, ерудиції й почуття історії з особливою логікою викладу найбільш складного питання. Неупереджено оцінюючи сьогодні роботи наших істориків освіти, ми переконуємося, що навіть в умовах колишнього неприкритого ідеологічного диктату (чи то царського, чи радянського) їхня думка зберігала індивідуальність і відому ступінь свободи і самостійності. Щоб у повній мірі оцінити масштаб внеску В. О. Біднова в історію освіти, слід скласти певну думку про його погляди на освіту, її завдання й цілі тощо. Вдумливий дослідник, В. О. Біднов не міг не задуматися над питанням про призначення історії освіти. І відповідав, що історія освіти вчить правильно оцінювати теперішнє і накреслювати шляхи майбутнього. Згідно з переконаннями В. О. Біднова, цінність уроків історії освіти зростає в тих випадках, коли протягом подій, що вивчаються, виявляються не пояснені з першого погляду періоди підйомів і депресій. Простеживши за багатовіковою історією освіти, В. О. Біднов розкрив якісні зміни в розвитку педагогічної думки і шкільної практики, чітко простежив боротьбу прогресивних і консервативних тенденцій. Показав, як школа і педагогіка відповідали потребам суспільного розвитку, як процес розвитку науки в цілому впливав на теорію і практику виховання, як нові педагогічні ідеї впливали на шкільну практику, як досягнення практики навчання і виховання відбивались в педагогічній теорії [7].

Хронологічно пізніше продовжує цикл робіт В. О. Біднов з історії освіти, курс академічних лекцій “Школа й освіта на Україні” (1934) [14]. Вони є складовою частиною циклу лекцій, прочитаних видатними українськими вченими-емігрантами для студентів Українського технічно-господарського інституту в Подєбрадах (Чехословаччина). Вперше у повному обсязі збірник лекцій “Українська культура” був виданий в 1940 році в Подєбрадах, потім перевиданий в 1947, 1988 і 1993 роках. Організатором і редактором збірника був Дмитро Антонович (1877 – 1945) – видатний український політичний і громадський діяч.

У семи розділах йдеться про те, якою була освіта з часу хрещення України-Руси, з 988 року до занепаду княжої Київської держави, в період українського Відродження, як відбувалася організація української вищої освіти. Цікавими є розділи, присвячені організації шкільництва в Україні у XVII – XVIII ст., розвитку освіти і педагогічної думки у XIX столітті. Автор побудував свою розповідь на великій джерельній базі, навів багато цікавих деталей. Розглянемо ці розділи детальніше.

В першому розділі автор подав відомості про освіту наших предків в часи Київської Русі. Зауважив на тому, що давні зв'язки українського народу з Візантією дали можливість зрозуміти культурну перевагу останньої над Україною, а разом з тим викликали серед вищих верств українського населення бажання перенести візантійську культуру на український ґрунт. Володимир Великий був особливо гарячим прихильником такого культурного зближення України з Візантією, а засобом

такого зближення вважав хрещення свого народу. Для зміцнення християнства і для поширення греко-візантійської культури після хрещення Володимир заснував в Києві школу для дітей вищих верств українського громадянства. Автор підкреслив, що “обставини того часу та потреби життя вимагали певного знання, бо освічені люди були потрібні й для церкви, й для держави, для заміщення церковних урядів та різних посад адміністративного характеру, для підтримання широких торговельних зв'язків, для ведення великих господарств у боярських маєтках та інше” [Там само, С. 41].

Стосовно українського письменства в ті часи В. О. Біднов зауважив, що воно було дуже різноманітним (як перекладеним, так і оригінальним). І незважаючи на церковно-релігійний характер, воно охоплювало всі галузі знання: богослов'я, історію, право, природознавство, математику. Автор підкреслив, що “українське письменство домонгольської доби свідчить, що шкільна освіта на Україні стояла не нижче, ніж у Візантії у відповідні часи. Через те, що наші землі увесь час були під культурним впливом останньої, політичний та економічний занепад Візантійської держави у XII ст. шкідливо відбився на освітньому середовищі України. До того ж прилучаються ще й місцеві історичні обставини – князівські усобиці та половецькі напади, що руйнують політичне та економічне життя, ще більше шкодять освіті на Україні” [Там само, С. 45]. Згодом долучається й татарська навала. Тому, робить висновок автор, вже в XIII ст. культурне життя України поволі підупадає.

А ось як відзначив автор значення книги в ті часи: “Книгам надавали величезного значення, а читання їх вважалось надзвичайно добрим ділом, бо то була дорога до засвоєння християнських істин, релігійної та моральної науки, всього того, що потрібно для спасіння душі... Підтримуючи в читачеві релігійне почуття та добрі моральні настрої, книга одночасно з тим задовольняла і потребу знання в ньому” [Там само, С. 45].

В розділі “Школи на Правобережній Україні в XVII – XVIII ст.” В. О. Біднов розкрив особливості освітянських процесів в Україні в зазначений період. Відомо, що після російсько-польської війни 1654 – 1667 рр. під владою Польщі залишилися західноукраїнські землі (Східна Галичина, Волинь та Правобережжя). За Росією закріпилися Лівобережжя з Києвом, території Запорозької Січі, Слобідська Україна. Закарпаття лишилося під мадярами, а Північна Буковина – під турками. Майже впродовж 300 років Україна знаходилася під гнітом цих держав. І, звичайно, це позначилося й на розвитку освіти. Освіта Правобережжя розвивалася тими самими шляхами, що й у Польщі, й була представлена переважно католицькими та єзуїтськими навчальними закладами. Українських дітей тут навчали в дусі неприйняття своєї мови та звичаїв, своєї культури. Вчений відзначив, що закономірним наслідком росту національної самосвідомості було те, що український

народ чітко усвідомив необхідність боротьби проти іноземного поневолення під проводом Б. Хмельницького.

Логічним продовженням є розгляд автором роботи особливостей організації та функціонування шкіл в Лівобережній Україні та на Слобожанщині. Однією з найпоширеніших форм навчання дітей, відзначив В. О. Біднов, були початкові школи. Вони діяли як на Лівобережній, так і на Слобідській Україні.

Головне місце на Лівобережній Україні В. О. Біднов відвів Києво-Могилянській академії. Як зауважив вчений, академія в той час “існувала на старих, так би мовити, могилянських засадах” [Там само, С. 59]. Вона продовжувала сприяти поширенню серед широких верств українського народу наукових знань і культурних надбань. Інтелектуальний потенціал академії сприяв формуванню на національному ґрунті духовних цінностей, що увійшли до скарбниці вітчизняної культури. Величезну роль відвів В.О.Біднов у розвитку академії того часу митрополиту Рафаїлу Заборовському (1731 – 1747), який поновив будинок цього закладу, а з метою підвищення наукового рівня сприяв вступу найкращих студентів до німецьких університетів. Там вони могли підготуватися до професорської діяльності. Серед них В. О. Біднов назвав таких: Симон Годорський, Георгій Щербицький, Давид Ніщинський, Варлаам Ляшевський. Академія давала не лише філософську освіту, але й була важливим осередком боротьби проти католицизму.

Своєрідною формою поширення письменності на Лівобережжі В. О. Біднов назвав домашнє навчання дітей панівної верхівки. Для цього, як правило, запрошували вихованців Київської академії і колегій. Становище вчителів у цих сім'ях було надзвичайно принизливим.

В шостому розділі “Недоля школи на російській Україні у ХІХ ст.” автор праці вказав на причини, які призвели до такого тяжкого її становища.

З боєм автор зазначив: “Всі школи на Україні, від вищих до нижчих, були чисто московськими. Викладовою мовою була російська, користуватися рідною мовою не тільки не дозволялося, а навіть заборонялося. Мало того, школа була чужою для нашого народу не тільки мовою, але й самим навчанням. В читанках та підручниках говорилося виключно про “руській”, себто московсько-великоруський народ, про його господарське життя, звичаї, історію, мистецтво, про народ же український, про його минуле та звичаї й господарські відносини ніколи не згадувалося. В школі дитина потрапляла в далеку від неї духовну атмосферу, в чужий для неї світ; нічого свого рідного вона не бачила й не чула. Звідси порівняно слабкий розвій дитини в школі, невисокий ступінь знання й часті рецидиви безграмотності [Там само, С. 65]”.

Як дуже важливий момент в освітянському житті автор вказав на появу недільних шкіл, появу перших підручників українською мовою О. Кониського, М. Костомарова, Т. Шевченка. Відзначив роль українського села, яке виявило

надзвичайний рух до заснування своїх власних шкіл. Згадував В. О. Біднов і появу в березні 1917 р. першої української гімназії.

В розділі “Школи на австрійській Україні” автор правдиво показав становище школи в той час у Галичині та Буковині.

Надзвичайно важливим, на думку вченого, було відкриття в Чернівцях учительської семінарії і заснування в 1875 р. Чернівецького університету. Кафедру української мови та літератури тоді очолив молодий доцент Степан Смаль-Стоцький. Василь Олексійович підкреслив, що „українське нижче й середнє шкільництво на Буковині стало нормально розвиватися, коли саме С. Смаль-Стоцький став на чолі українського руху на Буковині, а шкільну справу очолив Омелян Попович (1856 – 1930) як референт українського шкільництва у Шкільній Краєвій Раді, а пізніше інспектор крайових українських шкіл.

Найгірше шкільна справа була поставлена, на думку Василя Олексійовича, на Закарпатті, яке входило до складу Угорщини. Тут вищої освіти зовсім не існувало, середню і, навіть, початкову освіту можна було отримати лише мадярською мовою. Українських підручників практично не існувало.

На цю ж тему В. О. Бідновим був написаний довідковий матеріал до Української загальної енциклопедії “Шкільництво” [13].

В Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України у м. Києві нами була знайдена стаття В. О. Біднова “Школа і освіта на Україні в XI-XVIII ст.” серед матеріалів фонду “Колекція документальних матеріалів емігрантських установ, організацій та осіб”. Один примірник статті написаний автором англійською мовою [31].

До царини історії освіти належать і статті-некрологи В. О. Біднова про М. І. Костомарова [9] і О. О. Русова [10], які були опубліковані в газеті “Наш шлях” (Кам’янець-Подільський).

Серед доповідей на конференціях та курсів лекцій, прочитаних В. Бідновим в різних навчальних закладах і присвячених питанням історії освіти, були такі: “Українська школа в давнині і майбутньому” (Лекція, прочитана на другій конференції СВУСа в 1923 р.); “Школа на Україні (од XI до початку XIV століття)” (Прилюдна лекція для українського студентства у Празі в 1923 р.); “Громадське й культурне становище України в XVI – XVII ст.” (Курс лекцій, прочитаний під час викладання в Українському вільному університеті); “Братства на Україні” (Курс лекцій, прочитаний під час викладання в Українському вільному університеті); “Київська Академія, як освітній центр країни в XVII ст.” (Доповідь на Другому Українському науковому з’їзді). Всі вони – ґрунтовні наукові дослідження, побудовані на широкій джерельній базі і великій кількості архівних матеріалів.

Висновки. За складом свого характеру В. О. Біднов був розсудливим дослідником. Аналіз праць В. О. Біднова дозволяє нам зробити такий висновок – в ділянці історії освіти вчений зосередив свої зусилля на вирішенні двох завдань. По-перше, відновити об'єктивну картину розвитку освіти в Україні, а по-друге, використати історико-науковий аналіз для розвінчання та відхилення закорінених в науковій літературі міфів. Констатуємо важливість праць В. О. Біднова з історії освіти, мусимо зазначити, що такий бік його діяльності, як подвижництво на ниві історії освіти досі у науковій літературі достатньою мірою ще не висвітлено. Спадщина В. О. Біднова з історії освіти не така вже й велика, але вагома. А те що є, свідчить про тяжіння вченого до цієї галузі знань. І видно це з його праць, присвячених школі й освіті на Україні від найдавніших часів і до сучасності.

Таким чином, В. О. Біднов залишив не тільки цікаву історико-педагогічну спадщину, а й неперехідні моральні і гуманістичні, науково-культурні та громадянські традиції, так необхідні для відродження України сьогодні.

Л і т е р а т у р а :

1. *Абросимова В., Мицик Ю.* Далеко від рідного дому / Зоря. – 8 вересня.
2. *Біднов В. А.* Краткие исторические сведения о Екатеринославской духовной семинарии. – Екатеринослав, 1904. – 95 с.
3. *Біднов В. А.* Материалы для истории Екатеринославской духовной семинарии. Образцы ученических сочинений 1830 г. (Вирши). – Екатеринослав, 1904. – 11 с.
4. *Біднов В. А.* Столетний юбилей Екатеринославской духовной семинарии (1804-1904). – Екатеринослав, 1904. – 108 с.
5. *Біднов В. А.* Столетний юбилей существования архиерейского дома и Семинарии в Екатеринославе // *Екатеринославские Епархиальные ведомости.* – 1904. – № 23. – С. 685-700.
6. *Біднов В. О.* // *Енциклопедія Сучасної України.* – Т. 2 “Б-Біо”. – К., 2003. – С. 746.
7. *Біднов В. О.* Культурний рух на Україні в часи революції // *Наш шлях (Кам'янець-Подільський).* – 1919. – 4, 7, 11 грудня.
8. *Біднов В. О.* Освіта на Україні // *Свято Поділля (Кам'янець-Подільський).* – 1918. – 22 жовтня.
9. *Біднов В. О.* Пам'яті М. І. Костомарова // *Наш шлях (Літературно-науковий додаток).* – 1920. – Ч. 8.
10. *Біднов В. О.* Пам'яті О. О. Русова // *Наш шлях.* – 1920. – 20 лютого.
11. *Біднов В. О.* Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янець-Подільському // *Літературно-науковий вісник.* – 1928. – Ч. 11. – С. 233-240; Ч. 12. – С. 325-333.
12. *Біднов В. О.* Українська школа // *Життя Поділля.* – 1918. – 26 грудня.
13. *Біднов В. О.* Шкільництво // *Українська Загальна Енциклопедія.* – Т. 3. – Львів, 1930 – 1934. – С. 841-848.

14. Біднов В. О. Школа й освіта на Україні // Українська культура: Зб. лекцій. – Подєбради, 1934. – С. 16-38.
15. Біднов В. О. Що читати по історії України: (Коротка історіографія України): 3 викладів на учительських курсах українознавства. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 72 с.
16. Дорошенко Д. Життя і громадська діяльність професора В. О. Біднова // Пам'яті професора Біднова: Засідання Українського історично-філологічного товариства в Празі дня 30 квітня 1935 р. – Прага: Вид-во УІФТ в Празі, 1936. – С. 5-11.
17. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919 – 1939 рр. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 373 с.; К., 1999. – Ч. 2. – 270 с.
18. Наріжний С. Наукова праця проф. В. О. Біднова // Пам'яті професора Біднова: Засідання Українського історично-філологічного товариства в Празі дня 30 квітня 1935 р. – Прага: Вид-во УІФТ в Празі, 1936. – С. 12-28.
19. Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 1994. – № 1. – С. 9.
20. Полонська-Василенко Н. Сторінки спогадів. УВУ // Український історик. – 1965. – № 3-4. – С. 39-48.
21. Прокопович В. Памяти В. О. Біднова // Тризуб. – 1935. – № 30-31.
22. Русова С. Мої спомини. – Львів: Вид-во кооператива “Хортиця”, 1937. – 284 с.
23. Сакович Є. Професор В. О. Біднов (посмертні спомини) // Тризуб. – 1935. – № 38. – С. 2-7.
24. Саламаха І. В. Громадсько-політична та наукова діяльність В. О. Біднова (кінець XIX – 1935 р.) // Дис. канд. іст. наук. – Запоріжжя, 1998. – 212 с.
25. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – Київ: Наук. думка, 2001. – 912 с.
26. Ульяновський В. Василь Біднов // Історіографічні дослідження в Україні. – К.: НАН України, 2002. – Вип. 12. – Визначні постаті української історіографії XIX-XX ст. – С. 303-340.
27. Чабан М. Вічний хрест на грудях землі. – Дніпропетровськ, 1993. – 126 с.
28. Чикаленко Є. Х. Спогади: 1861 – 1907. – Львів, 1925. – Ч. I. – С. 39, 63-64.
29. Чикаленко-Келлер Г. Є. Пам'яті В. Біднова // Тризуб (Париж), 1935. – № 28-29. – С. 6-14.
30. Шкільник О. Духовна публіцистика Василя Біднова (за матеріалами “Релігійно-наукового вісника”, Александрів Куявський, 1921-1923) // 3 Міжнародний конгрес україністів. 26-29 серпня 1996 р. Історія – Харків, 1996 р. – С. 241-245.
31. Ф. 4465 (Колекція документальних матеріалів емігрантських установ, організацій та осіб). – Опис 1. Документи державних установ, товариств. – Спр. 398. Стаття В. Біднова “Школа і освіта на Україні в XI-XVIII” (Один примірник англійською мовою).